

Sygn. akt III CSK 4/06

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 22 lutego 2006 r.

Sąd Najwyższy w składzie :

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Gerard Bieniek (sprawozdawca)

SSN Jan Górowski

w sprawie z powództwa J. St., W.S., Z. H.

i B. S.

przeciwko Skarbowi Państwa - Ministrowi Skarbu Państwa

o zapłatę i zobowiązanie,

po rozpoznaniu w Izbie Cywilnej w dniu 22 lutego 2006 r.,

na posiedzeniu niejawnym

skargi kasacyjnej strony pozwanej od wyroku Sądu Apelacyjnego

w [...]

z dnia 31 marca 2005 r.,

uchyla zaskarżony wyrok w części zmieniającej wyrok Sądu Okręgowego w K. z dnia 28.05.2004 r. i uwzględniającej powództwo (pkt 1) oraz orzekającej o kosztach postępowania (pkt 3) i w tym zakresie przekazuje sprawę Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania i orzeczenia o kosztach postępowania kasacyjnego.

Uzasadnienie

Wyrokiem z dnia 31.03.2005 r. Sąd Apelacyjny po rozpoznaniu apelacji powoda W. S. zmienił wyrok Sądu Okręgowego w ten sposób, że zobowiązał Skarb Państwa - Ministra Skarbu Państwa do rekultywacji działki nr 1510 położonej w B., objętej księgą wieczystą KW nr [...] prowadzoną przez Sąd Rejonowy w O. na zasadach przewidzianych w ustawie z dnia 3.02.1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych, oddalając powództwa i apelację w pozostałym zakresie.

W sprawie tej ustalono, że małżonkowie J. i B. S. do 1964 r. byli współwłaścicielami nieruchomości oznaczonej jako działka nr 1510, o powierzchni 0,9012 ha, położonej na terenie gromady B. Powodowie Z. H., B. S., J. S. i W. S. są spadkobiercami J. i B. S. Ustalono, że Wojewódzkie Przedsiębiorstwo Produkcji Pomocniczej Materiałów Budowlanych w K., poprzednik prawny Komunalnego Przedsiębiorstwa Materiałów Budowlanych w K. w likwidacji uzyskało w dniu 30.08.1965 r. decyzję o szczegółowej lokalizacji odkrywkowej eksploatacji piasku na terenach położonych w B. i W. Następnie przedsiębiorstwo to wystąpiło o wywłaszczenie nieruchomości położonych na tych terenach, a w skład tych nieruchomości wchodziła też sporna działka nr 1510, stanowiąca wówczas użytek leśny. Decyzją b. Prezydium WRN w K. z dnia 31.05.1969 r. orzeczono o wywłaszczeniu nieruchomości oznaczonej jako działka nr 1510 z przeznaczeniem na odkrywkową eksploatację piasku. Pozwane Komunalne Przedsiębiorstwo Materiałów Budowlanych już w 1966 r. objęło w posiadanie sporną działkę, rozpoczynając wydobywanie piasku. Działalność ta spowodowała jej znaczne zniszczenie, w szczególności wycięte zostały drzewa, powstały w gruncie znaczne zagłębienia wypełnione wodą. Eksploatacja działki miała miejsce także w 1971 r. Po zakończeniu eksploatacji działki pozwane przedsiębiorstwo miało dokonać jej rekultywacji, zagospodarowując działkę w kierunku wodno - rybackim. Zobowiązała go do tego uchwała Prezydium WRN w K. z dnia 12.07.1971 r. W 1985 r. powodowie zwrócili się do pozwanego Przedsiębiorstwa o wyjaśnienie charakteru prawnego władania sporną działką. Uzyskali wówczas odpowiedź, że nie została ona wywłaszczona, ani wykupiona, natomiast w piśmie z dnia 7.12.1989 r.

pozwane Przedsiębiorstwo wyjaśniło, że sporna działka została wywłaszczona na rzecz Skarbu państwa, a ono jest jej użytkownikiem.

Ustalono, że Sąd Rejonowy w O. postanowieniem z dnia 29.06.1990 r. stwierdził nabycie przez małżonków J. i B. S. z mocy prawa z dniem 4.XI.1971 r. udziału 3/8 spornej nieruchomości. Skarb Państwa w tym postępowaniu nie brał udziału. Ustalono też, że powodom odmówiono ostatecznie stwierdzenia nieważności decyzji o wywłaszczeniu z dnia 31.05.1969 r.

Dokonując oceny prawnej tych faktów Sąd Okręgowy w wyniku ponownego rozpoznania sprawy, uznał żądanie powodów o zobowiązanie do rekultywacji części działki 1510 zalanej wodą oraz o zasądzenie stosownego odszkodowania, za nieuzasadnione. Wskazano, że pozwane Przedsiębiorstwo w okresie eksploatacji działki był jej posiadaczem w dobrej wierze, co w świetle art. 224 § 2 k.c. zwalnia go od zapłaty wynagrodzenia za korzystanie z nieruchomości, od odpowiedzialności za jej zużycie i pogorszenie oraz uzasadnia nabycie na własność pożytków naturalnych.

Sąd Apelacyjny podzielił stanowisko Sądu Okręgowego, że pozwane Przedsiębiorstwo było posiadaczem w dobrej wierze, co przy zastosowaniu art. 224 § 1 k.c. wyłącza możliwość żądania wynagrodzenia za korzystanie z nieruchomości, jej zużycia, pogorszenia i utratę. Odmiennie ocenił żądanie rekultywacji, które musi być rozpoznane na gruncie przepisów ustawy z dnia 4.02.1994 r. – prawo geologiczne i górnicze oraz ustawy z dnia 3.02.1995 r. o ochronie gruntów rolnych i leśnych. W świetle tych przepisów zobowiązaniem było przedsiębiorstwo prowadzące eksploatację działki, a wobec jego likwidacji obowiązek ten przeszedł na Skarb Państwa. Orzeczenie o potrzebie dokonania rekultywacji uzasadnia okoliczność, że istnieje spór między współwłaścicielami nieruchomości i prowadzącym eksploatację działki.

Wyrok Sądu Apelacyjnego zaskarżył skargą kasacyjną pozwany Skarb Państwa. Zarzucił naruszenie art. 40 k.c. i art. 49 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych w ramach podstawy związanej z naruszeniem prawa materialnego oraz w ramach podstawy związanej z naruszeniem przepisów postępowania zarzucił uchybienie przepisom art. 174 § 1 pkt 1, 182 § 1, 355, 379

pkt 2 k.p.c. oraz art. 25 ust. 1 i 2 ustawy z dnia 4.09.1997 r. o działach administracji rządowej w związku z art. 7 Konstytucji RP, co miało istotny wpływ na wynik sprawy. W związku z tym pozwany Skarb Państwa domagał się uchylecia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy Sądowi Apelacyjnemu do ponownego rozpoznania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zarzuty zawarte w skardze kasacyjnej pozwanego Skarbu Państwa dotyczą trzech kwestii prawnych: po pierwsze, zarzut naruszenia art. 174 § 1 pkt 1, 182 § 1 i 355 § 1 k.p.c. związany jest z tym, że Sąd Apelacyjny kontynuował postępowanie i wydał merytoryczne orzeczenie, mimo że pozwane Komunalne Przedsiębiorstwo Produkcji Materiałów Budowlanych zostało zlikwidowane i wykreślone z rejestru; po drugie, zarzut naruszenia art. 40 k.c. i art. 49 ustawy z dnia 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych uzasadnia się błędnym przyjęciem przez Sąd Apelacyjny odpowiedzialności Skarbu Państwa za zobowiązanie zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego; po trzecie, zarzut naruszenia art. 379 pkt 2 k.p.c. w związku z art. 96 ustawy prawo geologiczne i górnicze oraz art. 25 ust. 1 i 2 ustawy o działach administracji rządowej uzasadnia się błędnym uznaniem przez Sąd Apelacyjny, że Minister Skarbu Państwa jest właściwą państwową jednostką organizacyjną w rozumieniu art. 67 § 2 k.p.c. z której działalnością wiąże się dochodzone roszczenie. W tej kolejności zarzuty te będą rozważone.

Odnosząc się do pierwszego stwierdzić należy, postępowanie przed sądem I instancji toczyło się z udziałem – po stronie pozwanej – Komunalnego Przedsiębiorstwa Produkcji Materiałów Budowlanych w likwidacji. Po wniesieniu apelacji przez powoda W. S. Sąd Apelacyjny został poinformowany przez pozwane przedsiębiorstwo, że zostało wydane zarządzenie Wojewody [...] w sprawie uznania przedsiębiorstwa państwowego p.n. Komunalne Przedsiębiorstwo Materiałów Budowlanych za zlikwidowane. Zarządzenie to wydano w dniu 30.06.2004 r., a Sąd Rejonowy w dniu 16.09.2004 r. dokonał wpisu zakończenia likwidacji w Krajowym Rejestrze Sądowym. Sąd Okręgowy, któremu akta zwrócono, doręczył odpis apelacji powoda Wojewodzie i tenże został zawiadomiony o terminie rozprawy wyznaczonej na 18.03.2005 r. Na rozprawę zgłosił się jednak

pełnomocnik Ministra Skarbu Państwa, który przedłożył stosowne pełnomocnictwo, wypis z KRS-u o wpisie likwidacji Komunalnego Przedsiębiorstwa Materiałów Budowlanych i oświadczył, że mienie po zlikwidowanym przedsiębiorstwie przejął Minister Skarbu Państwa. W tym stanie rzeczy Sąd Apelacyjny wydał postanowienie o zwolnieniu od udziału w sprawie Wojewody jako reprezentanta Skarbu Państwa i następnie rozpoznał sprawę merytorycznie z udziałem Ministra Skarbu Państwa jako statio fisci Skarbu Państwa, wydając zaskarżony wyrok. Powstaje pytanie, czy takie postępowanie Sądu było prawidłowe, czy też naruszyło – jak to zarzuca pozwany Skarb Państwa – przepisy art. 174 § 1 pkt 1 k.p.a. (zawieszenie postępowania z uwagi na utratę zdolności sądowej przez pozwane przedsiębiorstwo), i art. 182 § 1 k.p.a. (umorzenie postępowania w razie stwierdzenia braku następcy prawnego strony, która utraciła zdolność sądową).

Udzielając odpowiedzi na to pytanie należy zauważyć, że – poza zakresem art. 192 pkt 3 k.p.c. – leżą przypadki, w których przejście praw i obowiązków związanych z przedmiotem sporu następuje w drodze decyzji ustawodawcy, który reguluje nie tylko materialnoprawne, ale i procesowe skutki przejęcia praw i obowiązków dotyczących przedmiotu toczącego się postępowania wskutek śmierci strony lub likwidacji osoby prawnej (por. uchwałę Sądu Najwyższego z dnia 8.01.1991 r. III CZP 70/90, OSNCP 1991, nr 7, poz. 81). W wypadkach, w których przejście prawa i obowiązków dotyczących przedmiotu procesu nie jest rezultatem zbycia rzeczy lub prawa przez podmiot postępowania i nie zależało od jego woli, wejście nowych podmiotów do toczącego się postępowania odbywa się automatycznie i nie zależy także od woli stron tego postępowania. Z taką sytuacją mamy do czynienia w niniejszej sprawie, skoro Sądowi Apelacyjnemu przedłożono dokumenty dotyczące zakończenia likwidacji przedsiębiorstwa państwowego, skoro pełnomocnik Ministra Skarbu Państwa oświadczył, że mienie zlikwidowanego przedsiębiorstwa przejął Minister Skarbu Państwo i skoro – w sposób domniemany – nawiązano do treści art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych uznając, że stanowi on podstawę prawną do przejęcia przez Skarb Państwa – Ministra Skarbu Państwa zobowiązań po zlikwidowanym przedsiębiorstwie państwowym. Reasumując, przy takiej wykładni art. 49 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych przyjęcie przez

Sąd Apelacyjny automatycznego wejścia Skarbu Państwa do toczącego się postępowania było – w okolicznościach sprawy – uzasadnione.

Druga kwestia prawna wiąże się z prawidłową wykładnią przepisów art. 40 § 2 k.c. i 49 ust. 1 ustawy z dnia 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych (Dz.U. z 2002 r., Nr 112, poz. 981 z późn. zm.). Istota tego zagadnienia sprowadza się do tego, czy Skarb Państwa przejmuje zobowiązania po zlikwidowanym przedsiębiorstwie państwowym. Dotychczas orzecznictwo Sądu Najwyższego ukształtowane przede wszystkim uchwałą składu 7 sędziów z dnia 15.12.1992 r. I PZP 56/92 (OSNCP 1993, nr 4, poz. 50) udzieliło w tym względzie odpowiedzi pozytywnej. Wskazywano, iż zgodnie z art. 49 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych, z dniem likwidacji lub upadłości przedsiębiorstwa mienie tego przedsiębiorstwa pozostałe po likwidacji lub upadłości, w tym środki finansowe przejmuje, z zastrzeżeniem ust. 5, Minister Skarbu Państwa albo Agencja Własności Rolnej Skarbu Państwa (obecnie Agencja Nieruchomości Rolnych). Odnosząc to do treści art. 40 § 2 k.c. podniesiono, że zgodnie z tym przepisem w razie nieodpłatnego przejęcia, na podstawie obowiązujących ustaw, określonego składnika mienia od państwowej osoby prawnej na rzecz Skarbu Państwa, ten ostatni odpowiada solidarnie z osobą prawną za zobowiązania powstałe w okresie gdy składnik stanowił własność danej osoby prawnej, do wysokości wartości tego składnika, ustalonej wg stanu z chwili przejęcia, a według cen w chwili wypłaty. Przepis ten odnosił się do przejęcia mienia, czyli własności i innych praw majątkowych (art. 44 k.c.). Jeśli z tego przepisu wyprowadzono także przejęcie zobowiązań to dlatego, że – jak to podkreślano w uzasadnieniu powołanej uchwały – przejęcie mienia przedsiębiorstwa poprzedza wykreślenie go z rejestru. Jest więc okres, w którym istnieją dwa podmioty, a więc możliwa jest, określona w art. 40 § 2 k.c. solidarna odpowiedzialność, która po utracie bytu prawnego przez jeden z tych podmiotów, przekształca się w wyłączną odpowiedzialność drugiego z nich. Taka konstrukcja prawna była więc uzasadnieniem do tezy o przejęciu zobowiązań zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego przez Skarb Państwa. Tymczasem w chwili wydania zarządzenia o likwidacji pozwanego przedsiębiorstwa treść art. 49 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych uległa już zmianie. Od 15.01.2003 r.

w wyniku jego nowelizacji przepis ten stanowi, że z dniem wykreślenia przedsiębiorstwa państwowego z rejestru sądowego, mienie pozostałe po tym przedsiębiorstwie, w tym środki finansowe, przejmuje (z zastrzeżeniem ust. 5) minister właściwy ds. Skarbu Państwa. Jest to istotna zmiana, która wywołuje określone następstwa prawne. Skoro bowiem przejęcie mienia w rozumieniu art. 44 k.c. (a więc aktywów) następuje z dniem wykreślenia przedsiębiorstwa państwowego z rejestru sądowego, to nie ma okresu, w którym istniałaby solidarna odpowiedzialność dwóch podmiotów tj. przedsiębiorstwa państwowego w likwidacji i Skarbu Państwa. Upada więc koncepcja, że jeśli w ramach tej solidarnej odpowiedzialności kończy byt prawny jeden z podmiotów, to drugi odpowiada wyłącznie. Takie zaś założenie leży u podstaw konstrukcji art. 40 § 2 k.c. Skoro więc treść art. 49 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych w obecnym brzmieniu nie daje podstaw do zastosowania art. 40 § 2 k.c. w zakresie zobowiązań zlikwidowanego przedsiębiorstwa państwowego przez Skarb Państwa, a brak jest przepisu szczególnego, na podstawie którego można byłoby uzasadnić takie przyjęcie, to obowiązuje reguła wyrażona w art. 40 § 1 k.c. Uzasadniony jest więc wniosek, że przepis art. 49 ust. 1 ustawy z dnia 25.09.1981 r. o przedsiębiorstwach państwowych w brzmieniu obowiązującym od dnia 15.01.2003 r. nie stanowi podstawy prawnej do przejęcia przez Skarb Państwa zobowiązań po zlikwidowanym przedsiębiorstwie państwowym. Tym samym – w okolicznościach niniejszej sprawy – brak było podstaw do nałożenia na Skarb Państwa zobowiązania rekultywacji przedmiotowej nieruchomości na podstawie art. 49 ust. 1 ustawy o przedsiębiorstwach państwowych.

Trafnie jednak Sąd Apelacyjny odwołał się do przepisów ustawy z dnia 4.02.1994 r. – Prawo geologiczne i górnicze (Dz.U. z 2005 r. Nr 228, poz. 1947 z późn. zm.). Zgodnie z art. 94 ust. 4 tej ustawy obowiązek przywrócenia stanu poprzedniego, co według art. 94 ust. 3 następuje w odniesieniu do gruntów leśnych w drodze rekultywacji, ciąży na przedsiębiorcy. Stosownie zaś do art. 96 tej ustawy w razie braku przedsiębiorcy odpowiedzialnego lub jego następcy prawnego roszczenie o dokonanie rekultywacji przysługują przeciwko Skarbowi Państwa reprezentowanemu przez właściwy miejscowo organ nadzoru górniczego. Nałożenie więc obowiązku rekultywacji na pozwaną Skarb Państwa znajdowało

podstawę prawną i co do zasady nie budzi wątpliwości. Nie sposób jednak przyjąć, aby ustalenie właściwego statio fisci Skarbu Państwa było prawidłowe. Treść art. 96 Prawa geologicznego i górniczego jednoznacznie przesądza, która państwowa jednostka organizacyjna bez osobowości prawnej reprezentuje Skarb Państwa. Jest to właściwy miejscowo organ nadzoru górniczego w rozumieniu art. 106 ust. 1 tej ustawy. Skoro więc postępowanie apelacyjne w niniejszej sprawie toczyło się z udziałem innego statio fisci Skarbu Państwa, który nie jest jednostką właściwą w rozumieniu art. 67 § 2 k.p.c., to zaskarżony wyrok należało uchylić, przekazując do ponownego rozpoznania Sądowi Apelacyjnemu celem rozpoznania apelacji powoda przy zachowaniu właściwej reprezentacji Skarbu Państwa (art. 398¹⁵ k.p.c.).